

2019-10-10

Yttrande över Kungliga bibliotekets förslag: *Demokratins skattkammare – Förslag till en nationell biblioteksstrategi*

DIK är fackförbundet för dem med högre utbildning inom kultur och kommunikation. DIK organiserar runt 20 000 medlemmar inom arbetsmarknadens alla sektorer, studenter samt egenföretagare. DIK är det största fackförbundet för bibliotekarier.

Övergripande synpunkter

DIK välkomnar Kungliga bibliotekets förslag till nationell biblioteksstrategi och många av de förslag till åtgärder som lyfts. Vi ser att processen har varit inkluderande och transparent, och att arbetat, förutom förslag till strategi, även består i en tillgänglig och viktig dokumentationen.

Biblioteken är väsentliga funktioner i ett demokratiskt samhälle. Som man skriver i strategin, så tillhör biblioteken folket och de bidrar till samhällsutvecklingen i stort. De möjliggör för oss alla att få insyn, inflytande och att vi bättre kan delta i de demokratiska processerna. Biblioteken är unika i vårt samhälle, de finns på användarnas villkor och utifrån var och ens egna förutsättningar.

Bibliotekslagen uttrycker att biblioteken ska verka för det demokratiska samhällets utveckling, därför är det viktigt att alla människor har tillgång till bibliotek. Genom sin verksamhet kan biblioteken ha en positiv verkan på en rad stora samhällsutmaningar: demokratiutveckling, minska klyftor mellan grupper, en bättre integration och att motverka desinformation och faktaresistens.

Det är också positivt att förslaget till strategi betonar vikten av att satsa på biblioteken för att nå målen i Agenda 2030. Tillgången till trovärdig information, tillsammans med förmågan att kunna hantera informationen kommer vara en viktig kompetens för det gemensamma hållbarhetsarbetet. DIK anser att kultursektorn i allmänhet och biblioteken i synnerhet spelar i betydande roll för att samhället ska kunna uppfylla målen i Agenda 2030, men att det inte betonas tillräckligt mycket från den politiska nivån.

DIK menar att strategin på ett tydligt och bra sätt visar på bibliotekens samhällsbärande funktion, och välkomnar skrivningarna om att biblioteksväsendet och bibliotekariekompetensen spelar en väsentlig roll i att stärka andra samhällsinstanser och funktioner, exempelvis i totalförsvaret. Däremot anser DIK att förslaget till strategi kunde ha en skarpare skrivning ifråga om civilförsvaret och totalförsvarsplaneringen. Nuvarande skrivning blir något vag, och kunde med fördel istället betona vikten av att man måste ta tillvara på den kompetens som finns inom biblioteksväsendet, istället för som nu skriva om dess möjlighet att bidra.

DIK välkomnar förslaget att skapa en långsiktighet i fråga om finansiering. Stabil och trygg grundfinansiering är nödvändig för att komma bort från ett kortsiktigt projekttänkande. Det är ett stort problem inom många verksamheter idag att bidragsökningar huvudsakligen ges som riktade bidrag istället för att vara generella. Det leder till en projektifiering av verksamhetens budget, och man tvingas att gå dit pengarna finns, istället för att gå dit verksamheten kanske behöver gå. Resultatet blir en styrning som mer riktar in sig på detaljer istället för helheten. Det försvårar arbetet för den enskilda biblioteksverksamheten att åstadkomma en långsiktig verksamhetsutveckling som utgår från de lokala förutsättningarna.

Behovet av samverkan och samordning inom bibliotekssektorn är återkommande i strategin. DIK är positiv till förslagen om ökad nationell samordning, där framförallt nationalbiblioteket, KB, får ett utvidgat ansvar.

DIK stödjer strategins förslag om ett oberoende kunskapscentrum som bistår biblioteksväsendet med omvärldsanalys, kunskapsuppbyggnad och kompetensutveckling. Att åstadkomma en relevant och framåtorienterad kompetensutveckling är ett komplext uppdrag i en snabbt föränderlig värld med många stora utmaningar, såväl tekniska som sociala. DIK ser också att många kommuner kämpar med ekonomin, något som leder till neddragningar och besparingar. Frågor om kompetensutveckling, kompetensförsörjning och metodutveckling brukar då inte stå högst upp på dagordningen.

DIK välkomnar att strategin pekar ut skolbiblioteken som ett viktigt område. Det är positivt att strategin adresserar den akuta bristen på utbildade bibliotekarier, och att man vill att skolbibliotekens roll som pedagogiska funktioner i skolan tydliggörs i skollagen. Det hade dock varit önskvärt, menar DIK, om strategin hade presenterat några förslag om hur situationen kan hanteras på både kort sikt och lång sikt. DIK instämmer helt med strategin att skollagen måste få en tydligare och skarpare skrivning. Skollagen måste reglera att skolbiblioteken ska vara bemannade och det med bibliotekariekompetens. Det är också dags, menar DIK att man ser skolbibliotekens roll i ett större sammanhang, både pedagogiskt och samhällsligt. DIK ställer sig också mycket positiva till strategins förslag om utökad antal utbildningsplatser. Bibliotekariebristen, oavsett inriktning är akut och måste omedelbart åtgärdas.

DIK välkomnar att strategin betonar vikten av fri tillgång till information, litteratur, public service-material och forskning, och att den pekar på de hinder som idag finns. Digitaliseringen ger biblioteken stora möjligheter att nå människor på nya sätt, men den har samtidigt lett till svåra inlåsnings effekter på grund av upphovsrättsfrågor och bibliotekens ofta svaga ekonomi. DIK instämmer med förslaget om en stärkt nationell biblioteksmyndighet som kan bygga nationell kunskap om juridik, infrastruktur, metadata, utveckling, forskning, m.m.

Som avslutning presenterar man i strategin sex strategiska reformområden och DIK ställer sig positiv till reformförslagen. Reformförslagen är följande:

- Stärkta skolbibliotek: 50 mkr.
- Stärkta bibliotek för nationella minoriteter och urfolk: 40 mkr.
- Stärkt mångspråkig biblioteksverksamhet: 20 mkr.
- Stärkta nationella digitala bibliotekstjänster: 90 mkr.
- Stärkt nationell biblioteksmyndighet: 25 mkr.

- Stärkt nationell struktur för kompetensutveckling inom biblioteksväsendet: 25 mkr.

Däremot är DIK mycket tveksam till kostnadsnivån i de olika reformerna. Behoven är så stora, både på kort och lång sikt, att de ekonomiska bedömningar man gör i förslaget med största sannolikhet inte överensstämmer med de verkliga resursbehoven. Som exempel konstaterar DIK att behoven på skolbibliotekssidan är så omfattande att de föreslagna 50 miljonerna inte kommer att förslå långt. Reformförslaget är att man ska bygga ett centralt kunskapscentrum för skolbiblioteksfrågor, ett behov som DIK instämmer i, men ser samtidigt att långt ifrån alla skolor har ett skolbibliotek, än mindre en bemanning och därmed heller ingen pedagogisk idé om biblioteket. DIK menar att det kan behövas riktade statliga insatser för att komma tillrätta med bristerna.

DIK:s generella invändning mot strategin är att den ser de nödvändiga utvecklingsområdena men inte de faktiska ekonomiska konsekvenserna. Inom vissa av reformområdena hade det dessutom varit bra med mycket konkreta och prissatta förslag, till exempel:

- hur man ska lösa bristen på bibliotekarier i allmänhet,
- hur man ska komma tillrätta med en breddad rekrytering för att bättre spegla samhället,
- hur en ny skrivning i skollagen ska se ut beträffande bemanningen med biblioteksutbildad personal,
- hur relationen mellan ett nytt kunskapscentrum för kompetensutveckling och kommunerna ska se ut, osv

DIK anser att strategin bör ha någon form av handlingsplan som tydliggör reformförslagen i uppföljningsbara mål. En tydlig handlingsplan med konkreta, tidsatta, prissatta och ansvarsfordelade förslag ökar förståelsen av genomförandeprocessen. DIK menar att det annars finns en risk att goda idéer försvinner i det otydliga.

Nedan utvecklar DIK några av de områden vi anser är viktiga att ta hänsyn till i den färdiga nationella biblioteksstrategin.

Demokrati

Under kapitelrubriken demokrati skriver man: "I tider när demokratin hotas av mörka krafter över hela världen blir bibliotekens roll och uppgift allt viktigare."¹ Det sätter in biblioteken i ett dramatiskt existentiellt sammanhang.

Tillgänglighet

Strategin har ett tydligt tillgänglighetsperspektiv vilket DIK välkomnar. Att människor oavsett utbildningsbakgrund, språkkunskap och funktionsnedsättningar får tillgång till biblioteken på lika villkor är en demokratisk rättighet. Dock saknar DIK tydliga åtgärder kring hur biblioteken ska arbeta med olika samhällsutmaningar, som verkar bli allt fler och svårare att

¹ Demokratins skattkammare – Förslag till nationell biblioteksstrategi, s.6, Kungl. Biblioteket, 2019.

komma tillrätta med, som att till exempel minska segregation och klyftor som härrör från utbildning, bakgrund och socioekonomi.

För många nyanlända är biblioteken en viktig utgångspunkt för vägen in i det svenska samhället. Biblioteken är en mycket viktig aktör för att åstadkomma en lättare integration och en bättre samhällsinkludering. Men ska biblioteken klara av det uppdraget måste det tillföras medel för att åstadkomma en mångspråkig verksamhet som kan möta de många behoven.

För att bredda arbetet och utöka verksamhet i utsatta områden och gentemot grupper som nås i lägre utsträckning krävs riktade resurser till verksamhet, metodutveckling och fortbildning. Särskilt i de större städerna som Stockholm, Göteborg och Malmö finns många av biblioteken i områden som benämns som särskilt utsatta. I dessa verksamheter har man över tid byggt kompetens och erfarenhet som en satsning på ett nationellt kompetenscentrum bör ta i beaktande. DIK efterlyser både konkreta åtgärder och långsiktiga strategier i en nationell biblioteksstrategi. Och framför allt måste en nationell strategi i detta avseende betona långsiktigheten, det möjliggör för biblioteken att samarbeta med organisationer och verksamheter i lokalsamhället. Det är viktigt att inse att arbetet med att nå människor i vissa områden kräver långsiktighet för att bygga förtroende.

Det är bra att strategin lyfter fram att ökad digitalisering av tjänster och utbud bidrar till ökad tillgänglighet. Även här behövs dock ett riktat arbete för att säkerställa att alla grupper nås.

Lögner och propaganda

DIK är mycket positiva till att bibliotekens roll för att motverka propaganda och desinformation tydligt lyfts fram i strategin. Bibliotekariers kompetens inom källkritik, digitalisering och folkbildning är nödvändiga att ta tillvara. Det är viktigt, menar DIK, att det ges mer resurser för att stärka biblioteken och bibliotekarierna om samhället vill komma tillrätta med många av de hot, utmaningar och förändringar som organisationer och enskilda möter idag. Biblioteken, som få andra institutioner, möter breda samhällsgrupper utifrån deras olika behov. Det är viktigt att den kunskapen, kompetensen och erfarenheten tas tillvara på rätt sätt och ges tillräckliga resurser.

Det är väsentligt att kunskapen inom bibliotekariekåren tas tillvara på ett bättre sätt än som sker idag, och att den integreras även utanför den traditionella biblioteksverksamheten. DIK delade den bedömning man gjorde i utkast till biblioteksstrategi, att biblioteken ska ingå i civilt försvaret och i totalförsvarsplaneringen. Den skrivning man gör i förslag till strategin är mindre utvecklad än i utkastet och DIK anser att man ska återgå till utkastets skarpare formulering. En framtida formulering bör frångå nuvarande skrivning " ...viktigt att beakta i den fortsatta planeringen..."² för en mer skarpare: *...viktigt att den kommunala och regionala biblioteksverksamheten tas i anspråk i den fortsatta planeringen.*

Förutom att biblioteken kan bidra med informationsförmedling har de också ett viktigt uppdrag att öka allmänhetens medie- och informationskunnighet, MIK. Det är viktigt att hela biblioteksstrukturen från skolbiblioteket, folkbiblioteket,

² Demokratins skattkammare, s.28.

universitets- och högskolebibliotek och specialbibliotek fungerar. Idag konstaterar DIK att det haltar betänkligt beträffande skolbiblioteken. Det betyder att många barn och unga är på efterkälken beträffande den MIK. För att barn och unga ska få med sig kunskapen så tidigt som möjligt krävs satsningar på skolbibliotek, och det är nödvändigt att de är bemannade med bibliotekariekompetens. Biblioteken kan bidra till att MIK ökar bland allmänheten och hos alla skolelever, samt når alla på lika villkor, men det kräver att tillräckliga resurser tillförs verksamheterna.

Det behövs också kontinuerlig kompetensutveckling för bibliotekarier, liksom en långsiktig strategisk kompetensförsörjningsplan. DIK ser det som absolut nödvändigt att mer resurser tillförs biblioteken, annars hotas det viktiga och långsiktiga arbetet med att öka allas vår kunskap inom källkritik och medie- och information.

Integration och inkludering, Nationella minoriteter

Biblioteken är en central aktör för att underlätta integration och inkludering av nyanlända i lokalsamhället, och har ett viktigt uppdrag att tillhandahålla material och information på olika språk och lättläst svenska. Det ställer höga krav på biblioteken och särskilt små bibliotek kan ha svårt att svara upp mot de behov som finns. Mer resurser och kompetensutveckling är avgörande för att bibliotek ska kunna bidra till integration på bästa möjliga sätt. DIK delar bedömningen att det behövs en förstärkt och statligt finansierad mångspråkig medieförsörjning, och att detta kräver centralt stöd och samordning. Vi ställer oss också bakom ett delegerat ansvar till de nationella minoriteternas bibliotek som särskilda resurser för minoritetsspråken.

Samhällets öppna rum

Biblioteket finns mitt i samhället och är en demokratisk angelägenhet för oss alla. DIK menar att förslaget på ett mycket förtjänstfullt sätt under kapitelrubriken *Samhällets öppna rum* beskriver den bredd och mångfasettering som kännetecknar dagens bibliotek.

Rum för möten

Bibliotek är öppna och oberoende rum där vi alla, var och en, kan vistas och delta på våra egna villkor och utifrån de förutsättningar vi har. I rummet kan vi ta del av det som finns, och vi kan dela med oss. Vidgar man betydelsen av förslagets skrivning blir bibliotekets öppna rum ett ställningstagande för det hållbara och inkluderande samhället. För att åstadkomma det öppna rummet ställer det också krav på dess utformning. Bibliotekslokalen bör enligt förslaget vara funktionellt utformat, men samtidigt vara en trygg, rofylld och inspirerande plats. DIK instämmer till fullo i förslagets syn på bibliotekets roll i vårt samhälle. Dess strävan efter det öppna och kravlösa rummet, utformat för att på bästa sätt möta användaren, bör enligt DIK utgöra ideal för alla offentliga institutioner och myndigheter i Sverige.

Men DIK vill till diskussionen om det öppna biblioteksrummets utformning också anföra vikten av ett rum utformat med tanke på bibliotekariens arbetsmiljö. Under senare år har frågor som rör hot och våld i bibliotekslokalerna allt mer kommit att uppmärksammas. Det omgivande samhällets oro flyttar in i biblioteken. Därför menar DIK att rummets trygghet, både med avseende på användaren och bibliotekarien, måste ges lika tyngd. Utan trygg personal har man

inget tryggt rum. På samma sätt som digital påverkan utgör ett hot mot vår demokrati, så är det också med det fysiska hotet.

Tillgänglighet

Den omfattande digitaliseringen av samhället påverkar alla, även de som inte använder digitala verktyg. DIK konstaterar att den snabba utvecklingen har skapat digitala innanför – och utanförskap i samhället. Biblioteken fungerar i detta sammanhang som en utjämnande faktor.

DIK vill förstärka skrivningarna i förslaget och betona folkbibliotekens och skolbibliotekens roll i samhällets digitalisering. Bibliotekarierna är viktiga informationsguider i alla typer av informationsflöden. Med tillräckliga resurser och löpande kompetensutveckling kan de bidra ännu mer, både när det gäller digital folkbildning bland allmänheten och för att minska de digitala klyftorna i samhället.

Läsning

Läsning och de kunskaper som följer med det är en demokratifråga. Det skapar förutsättningar för ett aktivt deltagande i det demokratiska samhället. Biblioteken är viktiga för att minska klyftorna i samhället som beror på olika socioekonomiska förhållanden. Det hör till bibliotekets uppdrag att genom läsfrämjande aktiviteter ge användarna förutsättningar att fungera som demokratiska individer.

Barns läsning

Förslaget till nationell strategi konstaterar att folkbiblioteken enligt bibliotekslagen särskilt ska ägna uppmärksamhet åt barn och unga. I Läsdelegationens betänkande *Barns- och ungas läsning – Ett ansvar för hela samhället* (SOU 2018:57) pekar man ut flera områden som man anser vara av särskild betydelse, och i de förslag man lämnar ser man att skolbiblioteken och folkbiblioteken har en drivande roll. DIK instämmer med strategins bedömning att barnbibliotekarien spelar mycket stor roll för att folkbiblioteken ska uppfylla sitt lagstadgade uppdrag. Barnbibliotekariens uppdrag är komplext och möter många utmaningar, men som DIK konstaterade ovan saknas det bibliotekarier med specialistkompetens, och dit hör barnbibliotekarien.

Skolbibliotek är en verksamhet som möter alla barn och ungdomar. Deras betydelse för elevers lärande, läsfrämjande, läsmotivation och digitala kompetens kan inte nog betonas. Det finns ett starkt samband mellan elevers läslust och förekomsten av skolbibliotekarier. I skolor med utbildade bibliotekarier läser eleverna mer. DIK menar att skolbibliotekets och skolbibliotekariens roll när det kommer till insatser för att stärka elevernas läsande och läsförståelse är väsentlig och behöver tydliggöras.

För att folkbiblioteken och skolbiblioteken långsiktigt ska kunna svara upp mot behoven och leva upp till lagens skrivning vad gäller barn och unga krävs det enligt DIK tydliga nationella satsningar.

Kompetensutveckling för läsfrämjande

Att utveckla allas läsförståelse ställer höga krav på biblioteksverksamheten. Olika grupper har olika behov, vilket innebär att verksamheter behöver se olika ut. Det kräver både resurser och kompetensutveckling. DIK ställer sig bakom förslaget om en samlad nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling inom

biblioteksområdet, och delar synen på att området läsning är viktigt i en sådan struktur.

Här vill DIK också hänvisa till det läsfrämjandelyft för folkbibliotekarier som presenteras i Läsdelegationens förslag³ och som inriktas på kompetensutveckling kring läsfrämjande och läsmotiverande verksamhet, samt ger stöd och idéinput för samarbetsformer med andra aktörer som är relevanta för det läsfrämjande arbetet.

Lärande

Det livslånga lärande går via formella och informella vägar. Till den formella utbildningen hör olika typer av biblioteksformer som motsvarar respektive utbildningsnivå.

Skolbibliotek som funktion

DIK välkomnar att man i strategin tydligt lyfter fram att skolbiblioteksverksamheten är otillräckligt utbyggd, underfinansierad och sällan ses som en självklar pedagogisk funktion i skolorna. Varje elev ska ha en likvärdig tillgång till skolbibliotek, vilket lagen säger. Det är avgörande att alla elever inom grundskolan, från förskoleklass till sista året på gymnasiet, har tillgång till bemannade, välutrustade och välfungerande skolbibliotek som är en del i skolans pedagogiska arbete. Det finns tillräckligt med vetenskapliga belägg som visar att ett väl fungerande skolbibliotek positivt påverkar elevers lärande och är ett väsentligt bidrag för dem att nå uppsatta mål⁴.

Det är bra att strategin lyfter fram att skolbiblioteken måste vara en pedagogisk resurs i hela utbildningsväsendet, och att detta är ett ansvar som rektorer, skolhuvudmän och skolmyndigheter måste ta. Det är av största vikt att skolbiblioteksverksamheten drivs av utbildade bibliotekarier i nära samarbete med pedagoger och skolläring. För att det ska bli verklighet menar DIK att skollagen måste skrivas om så att bibliotekariekompetens blir obligatoriskt på skolbiblioteken, och att skolbibliotekarien ingår i skolans pedagogiska arbete. DIK delar strategins uppfattning att ett skolbibliotek inte är en samling böcker, vilket många skolor idag verkar tro, utan en pedagogisk funktion. DIK menar att det måste vara ett krav att skolbibliotekarien ses som en nyckelpersonen i verksamheten.

DIK konstaterar dock att situationen är prekär, majoriteten av skolorna har inte ett skolbibliotek, än mindre ett bemannat sådant. Därför menar DIK att det är viktigt att strategin är lösningsorienterad. I reformförslaget finns det inget förslag på bemanningsfrågan, vilket DIK anser hade varit önskvärt. Ska någon förändring komma till stånd måste man presentera lösningar som tydligt visar på hur frågan ska hanteras på kort och lång sikt. DIK och Svensk biblioteksförning har uppskattat att det saknas 2 000 bibliotekarier för att bemanna skolbiblioteken på minst halvtid. Samtidigt är arbetslösheten bland bibliotekarier rekordlåg och en stor grupp väntas gå i pension inom de kommande åren. För att nå målen om ökad bemanning är det avgörande att antalet utbildningsplatser ökar nu.

³ *Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället*, Betänkande av Läsdelegationen (SOU 2018:57)

⁴ Gärdén, Cecilia (2017) *Skolbibliotekets roll för elevers lärande, En forsknings- och kunskapsöversikt 2010-2015*. Kungliga biblioteket

DIK anser att fler utbildningsplatser är en förutsättning för att ekonomiska satsningar på skolbiblioteken ska få effekt. De satsningar som gjorts de senaste åren har fått kritik för att inte vara tillräckligt långsiktiga. DIK vill att frågan prioriteras politiskt, och följs av konkreta och långsiktigt stabila satsningar.

I förslaget menar man att kraven i skollagen och läroplanen, liksom Skolinspektionens tillsynsverksamhet, bör skärpas. DIK instämmer i förslagens analys, men vill att bör ska bytas mot måste. Det måste vara ett krav på bemanning av biblioteksutbildad personal. DIK delar i övrigt strategins förslag att det måste utvecklas mätbara mål, kvalitetskriterier, modeller och nyckeltal för att verksamheten över tid ska kunna förbättras och utvecklas. Men menar samtidigt att det är önskvärt att vägen dit går via ändringar av skollagen. Skolbiblioteken måste verka i samma sammanhang som den övriga skolverksamheten, då blir alla former av mätning mer relevant ur ett utbildningsperspektiv.

DIK önskar också att strategin tydligare kopplar samman betydelsen av skolbibliotek med andra utmaningar som strategin lyfter lyfts fram. En välfungerande skolbiblioteksverksamhet som når alla elever bidrar bland mycket annat till en likvärdig skola med minskade klyftor - digitala och kulturella - och till ett bättre läsförhållande. Det är i skolan vi lägger grunden för en stark demokrati med kritiskt tänkande människor. DIK menar att det uppnås bäst om det finns en skolbibliotekariekompetens som tillsammans med den övriga pedagogiska personalen kan integrera läsinsatser med källkritik och medie- och informationskunskap i undervisningen.

Vuxenutbildning

Vuxenutbildningen är viktig för att skapa goda förutsättningar för både nyanlända och andra vuxna som ska etableras på arbetsmarknaden. Vi ställer oss bakom förslaget att biblioteken inom vuxenutbildningen bör få en generell och permanent kraftig upprustning som pedagogisk resurs för både lärare och studenter. Här är också mer samarbete mellan folkbibliotek, vuxenutbildningar och studieförbund viktigt, vilket kräver mer och riktade resurser.

Forskning

Strategins utgångspunkt är att forskningsbiblioteken måste stärkas i forskningens infrastruktur, och möjliggöra en öppen tillgång till vetenskapliga resultat.

För den svenska forskningen är forskningsbibliotekens verksamhet en mycket viktig del. Forskningsbiblioteken hanterar omfattande digitala och fysiska samlingarna. Strategin konstaterar däremot att det på övergripande nationell nivå saknas en helhetssyn på forskarnas behov.

Den öppna och fria tillgången till forskning och vetande är nödvändig för hela biblioteksväsendet. DIK instämmer med strategins analys att forskningsbibliotekens strävan mot öppen tillgång av vetenskapliga resultat är en framtidsfråga för samhället i allmänhet och vetenskapen i synnerhet. Däremot konstaterar DIK, i analogi med strategins egen analys, att den digitala utvecklingen har resulterat i en rad olyckliga inlåsnings effekter som måste finnas en lösning. Det måste finnas öppen tillgång till de vetenskapliga publikationerna. Idag kan den vetenskapliga publiceringen beskrivas som en oligopolmarknad där några få stora kommersiella vetenskapliga förlag har en helt dominerande

ställning. Det är ett förhållande som måste brytas enligt strategin, och DIK instämmer helt med den analysen.

Det är bra att strategin lyfter behovet av att stärka den biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningen och forskningen genom ökad finansiering. DIK ställer sig bakom de förslag till åtgärder som presenteras i strategin. Det är absolut nödvändigt att det sker en stärkt finansiering av forskningen på bibliotekens verksamhet och det är positivt enligt DIK att man i förslaget också ser bibliotekariens hela yrkeskarriär. De samhällsförändringar som hela tiden påverkar biblioteken och bibliotekarierna kräver en samlad struktur för en kontinuerlig och relevant kompetensutveckling, tydligt förankrad i forskning, kunskapsuppbyggnad och omvärldsanalys.

Nationella digitala bibliotekstjänster

Förslaget strävar efter att man ska tillgängliggöra så mycket information och litteratur som möjligt, fritt och digitalt för alla. Det är strategins mening att inte bara kulturarv, utan nationens hela kunskapsarv, ska vara digitalt tillgängligt för alla. Det är en önskan som DIK delar till fullo, samtidigt som DIK konstaterar att det på EU-nivå, genom det s.k. upphovsrättsdirektivet, finns stor risk att tillgången på information begränsas i framtiden genom olika inlåsningsåtgärder.

Förslaget vill att allt vårt samlade vetande ska vara öppet tillgängligt för oss alla, oavsett om vi är forskare eller bara agerar i egenskap av medborgare. Det är en lovvärd ambition och bör vara det självklara målet enligt DIK.

Genom biblioteken bygger samhället en god grund för att motverka faktaresistens, kunskapsmotstånd och propaganda, men ska det vara möjligt förutsätter det fri tillgången till kunskap och forskning. DIK instämmer till fullo i förslaget idé och ser en möjlig lösning i förslaget vilja att etablera en nationell samordning i olika digitala och juridiska biblioteksfrågor.

Nationell samordning

DIK delar strategins skrivningar om att det behövs en nationell samordning för digitalisering av kulturarvet och de historiska samlingarna. Den digitala utvecklingen är omfattande och kräver en nationell satsning. Det kommer inte för den enskilda kommunen och det enskilda biblioteket vara möjligt att omvärldsbevaka utvecklingen, ständigt bestå i aktuell kompetens, skriva avtalslicenser, sköta drift, osv. DIK instämmer med reformförslaget om stärkta nationella bibliotekstjänster, och har ingen annan uppfattning än att ansvaret bör ligga på KB. Däremot ställer sig DIK mycket tveksam till de ekonomiska konsekvenserna av förslaget, sett i relation till hur mycket av kulturarvet som inte är digitaliserat. De faktiska kostnaderna kommer med största sannolikhet vara avgjort mycket högre menar DIK.

Digital inlåsnings

Det är mycket välkommet att strategin lyfter problemen kopplade till digital inlåsnings och upphovsrätt. Ett demokratiskt samhälle kräver fri tillgång till information, men dagens upphovsrättslagstiftning och gällande praxis för avtalslicenser utgör ofta ett hinder för det. Det demokratiska samhällets behov måste väga tyngre än vissa enskilda intressen, om det inte händer kommer det leda till en absolut svårighet för biblioteken att fullfölja sitt uppdrag till fullo.

Tillgängligheten till både litteratur och information måste öka för alla, men framför allt för människor i glesbygden och människor med speciella behov. Idag råder det inte lika tillgång till medier, men digitaliseringen öppnar för helt nya möjligheter att sprida kunskap, vetande, litteratur och andra medier. Men digitaliseringen har fått oönskade inläsningseffekter som måste lösas, annars kommer den ojämlika tillgången fortsatt att råda. DIK instämmer med förslagets analys att den huvudsakliga vägen till öppen tillgång är en fråga om förhandling, avtal och ersättningar. DIK vill se ökade möjligheter för att tillgängliggöra via öppna data, nya användarvänliga licensformer och en reformerad upphovsrätt som ökar tillgänglighet och underlättar kunskaps-inhämtning och deltagande. Det är ett reformarbete som kräver kompetens och resurser som majoriteten av biblioteken saknar, det måste hanteras på en nationell nivå för att kunna ha tillräcklig tyngd. Det kan också handla om att driva frågor om förändrad lagstiftning som kräver särskild juridisk kompetens. Därför ser DIK positivt på förslaget om en nationell myndighet som kan ta det ansvaret.

Gemensam infrastruktur

Med en gemensam infrastruktur kan biblioteksväsendet möjliggöra en lika tillgång till medier oavsett var man bor. Syftet med en välfungerande nationell nivå är att verka stödande för de användarnära publika biblioteken. Idag är förutsättningarna olika beroende var man bor i Sverige. Glesbygdsbiblioteket har troligen inte samma resurser som storstadsbiblioteket. DIK ställer sig därför positiva till nya former för samverkan och ser det som absolut nödvändigt att de kommer till stånd. Enligt bibliotekslagen ska biblioteken främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamheten ska finnas tillgänglig för alla och överallt. Det är ett mycket omfattande och komplext uppdrag som sektorn har att hantera, och ska det vara möjligt för biblioteken att genomföra och leva upp till lagens skrivning krävs nya former för kompetensutveckling, omvärldsanalys, ekonomiska bidrag, samverkan, uppföljning och utvärdering.

Den nationella biblioteksmyndigheten

I strategin förslås att nationalbiblioteket, KB, får utökad finansiering och ett utökat och förtydligt uppdrag att samla, samordna och stödja hela det allmänna biblioteksväsendet. DIK ställer sig positiva till förslagets idé om en myndighet som kan ta övergripande ansvar och stötta landets olika bibliotek med kompetens och resurser. Förslaget ser en mycket komplex biblioteksvärld och för att sektorn ska kunna möta den världen vill förslaget att biblioteksmyndigheten ska ansvara för frågor om: bidragsförmedling, gemensamma digitala bibliotekstjänster, utveckling av metadataanvändning, biblioteksjuridik, förhandling och upphandling, gemensamma lånecentraler, omvärldsanalys, fortbildning, uppföljning och utvärdering med mera.

Eftersom förutsättningar och behov varierar är det viktigt att kommunal biblioteksverksamhet styrs lokalt. DIK ser vikten av det kommunala självbestämmandet och inflytandet över den egna verksamheterna, men ser också att det blir allt svårare för den enskilda kommunen att svara upp mot alla de krav som ställs på dagens bibliotek. Många regioner och kommuner har redan idag en svår ekonomisk situation, och enligt SKL:s prognoser ser framtiden än mörkare ut. Med vikande ekonomi kommer det bli svårare för kommunerna att klara uppdraget, därför menar DIK att en nationell biblioteksmyndighet är nödvändig.

Ett nationellt stöd ger bättre förutsättningar för det enskilda biblioteket att agera internt i det egna huset och externt i samarbeten med det omgivande samhället, tror DIK. Den kunskap som ett nationellt centrum genererar kan på ett avgörande sätt bidra till att säkerställa kvalitet och likvärdighet över hela landet. Ett nationellt centrum kan flytta viss börda från det lokala biblioteket till den nationella nivån och därmed frigöra både tid och pengar.

DIK ställer sig därför positiva till förslaget om ett vidgat uppdrag till en nationell biblioteksmyndighet, och föreslår dessutom att myndigheten får i uppdrag att samla och sprida goda exempel och metoder som fungerar, till exempel: insatser för MIK, läsfrämjande, digitala plattformar, och även för att motverka hot och våld på biblioteken. DIK vill se den föreslagna förändringen och att den får tillräcklig resursfördelning.

Förmedling av bidrag

En nationell biblioteksmyndighet med ansvar att överblicka sektorns kunskaper och utvecklingsbehov bör också ha möjligheten att fördela bidrag, skriver man i förslaget till strategi. Genom den kunskap som biblioteksmyndigheten förväntas ha om sektorn, bör också förmågan att rikta bidragen strategiskt vara god. Dessutom vill strategin att biblioteksmyndigheten ska kunna fördela uppdrag, ansvar och resurser till olika kommunala bibliotek runt om i landet. DIK ser det som ett viktigt ställningstagande. Genom ett sådant arbetssätt kan man nå flera vinster, menar DIK. Olika bibliotek har utifrån lokala förutsättningar och utmaningar utvecklat olika kompetenser som bör uppdragsbestämmas i en nationell kontext, tilldelas resurser och på så sätt komma alla biblioteken till godo.

Gemensamma digitala bibliotekstjänster och Biblioteksjuridik

Den digitala utvecklingen har lett till helt nya frågeställningar som kräver omfattande teknisk och juridisk kompetens. Förslaget vill att det ska ske en massiv digitalisering av det gemensamma kulturarvet, något som kommer att kräva stora tekniska, personella och ekonomiska resurser.

Biblioteken agerar i en komplex yttrandefrihets- och upphovsrättsvärld som kräver omfattande juridisk kompetens. I förslaget konstaterar man att då denna resurs inte finns idag är de olika regionala och kommunala aktörerna tvungna att lösa saken efter egen förmåga, vilket leder till olika lösningar.

Fortbildning och kompetensutveckling

Förutom förstärkning av grundutbildningen finns ett stort behov av specialisering, kompetensutveckling och fortbildning, bland annat när det gäller digital kompetens, MIK och mångspråkskompetens. Att bibliotekens uppdrag förändras och blir mer komplexa ställer krav på livslångt lärande genom kontinuerlig fort- och vidareutbildning. Det kräver ökad samverkan mellan lärosäten och arbetsgivare.

DIK ställer sig därför bakom förslaget om en samlad nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling där KB ansvarar för samordning, och där de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna och regionala biblioteksverksamheterna utgör aktörer för kompetensutveckling. En förutsättning för detta är att det avsätts tillräckliga resurser för kompetensutveckling inom hela sektorn.

Biblioteks- och informationsvetenskap

I förslaget konstateras man att det är genom den akademiska disciplinen biblioteks- och informationsvetenskap som bibliotekariens kompetens formuleras. Det är utbildningarnas innehållsliga sammansättning som är avgörande för bibliotekariernas förutsättningar att uppfylla bibliotekslagens krav. Men det räcker inte med en grundutbildning, det krävs också en kontinuerlig och långsiktig kompetensutveckling.

I förslaget föreslår man att det behövs ett oberoende fortbildningsinstitut som kan bistå bibliotekssektorn med relevant kompetensutveckling. Inom ramen för fortbildningsinstitutets verksamhet, menar förslaget, kan man bedriva omvärldsanalys och långsiktig kunskapsuppbyggnad på ett sätt som inte är möjligt inom ramen för den kommunala biblioteksverksamheten. DIK ser att kompetensutvecklingen bland bibliotekarierna varierar högst avsevärt över landet och ser det som mycket önskvärt att frågan lyfts från att bara vara en lokal angelägenhet. Därför ställer sig DIK positiva förslaget, men vill också ha en tydlighet i frågan om kostnader för den enskilda kommunen när man skickar en bibliotekarie på utbildning. Blir kostnaden hög finns alltid risken att man inte skickar personalen på vidareutbildning.

I förslaget konstateras man att det råder stort behov av utbildade bibliotekarer och att kompetensförsörjningen är kritisk och den måste få en lösning. DIK instämmer i förslagets analys av bibliotekariesituationen och menar att de måste till en omedelbar ökning av antalet studieplatser. DIK:s egna rapporter konstaterar att arbetslösheten är rekordlåg⁵ och DIK:s medlemmar vittnar om att det är svårt att få sökande till utlysta tjänster. Eftersom det utbildas för få för att täcka behoven, samtidigt som en stor grupp väntas gå i pension, kommer bristen sannolikt fortsätta öka. Särskilt mot bakgrund av att det saknas 2 000 skolbibliotekarer för att alla elever ska få ett bemannat skolbibliotek. Behovet av fler utbildningsplatser, på både kandidat- och masternivå, är därför akut.

I förslaget till nationell biblioteksstrategi lyfter man behovet av en ökad kulturell och språklig mångfald. DIK har i olika sammanhang påpekat att bibliotekariekåren är homogen och att det finns ett stort behov av breddad rekrytering för att kåren bättre ska spegla den befolkning den möter och kunna möta deras behov. Mer heterogenitet bidrar till ökade språkliga och kulturella kompetenser. För att säkerställa en större bredd, menar DIK, att arbetsgivaren behöver anställa personal med olika bakgrund och mångspråkig kompetens. Men för att det ska vara möjligt måste arbetet börjar redan på utbildningarna.

De biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna attraherar inte i tillräcklig utsträckning utrikesfödda, barn till utrikesfödda. Utöver det måste arbetsgivarna och utbildningarna sträva mot bättre könsfördelning, idag domineras biblioteksyrket av kvinnor. Utbildningsanordnare måste därför arbeta för en jämnare könsfördelning, större mångfald och bredd av erfarenheter bland de studenter som söker till utbildningar.

⁵ DIK, *Arbetslöshetsrapport 2017*: <https://dik.se/media/1832/rapport-arbetsloshet-final.pdf>

DIK ställer sig positiv till strategins analys, men menar att det kan behövas särskilda statliga incitament, riktade både till arbetsgivare och utbildningar, för att få till stånd en långsiktig förändring. DIK anser att det hade varit önskvärt att strategin hade inkluderat den breddade rekryteringen i reformförslagen.

Anna Troberg
Förbundsordförande, DIK

Mikael Nanfeldt
Utredare, DIK